

AGNIESZKA SZYMECKA

Przedsiębiorstwo rolne we włoskim systemie prawnym (II)*

1. Kategorię prawną przedsiębiorstwa rolnego w prawie włoskim reguluje art. 2135 włoskiego kodeksu cywilnego z 1942 r., który zawiera definicję przedsiębiorcy rolnego. Na jego podstawie za przedsiębiorstwo rolne uznaje się prowadzone w sposób zorganizowany i zawodowy działalności w zakresie uprawy gruntu, leśnictwa, hodowli zwierząt oraz działalności powiązane. Pierwsze trzy z wymienionych działalności stanowią tzw. działalności podstawowe przedsiębiorstwa rolnego. Przesądzają one o jego rolnej kwalifikacji, a ich szczególny charakter uzasadnia uprzywilejowany w stosunku do innych rodzajów działalności gospodarczych status prawny przedsiębiorstwa rolnego.

Inną naturę mają działalności powiązane (*attività connesse*). Są to działalności o charakterze handlowym bądź przemysłowym, które w przeciwieństwie do działalności podstawowych nie mogą samodzielnie kwalifikować się jako rolne, ale które ze względu na szczególny związek¹, jaki łączy je z działalnością podstawową, ustawodawca włoski zaliczył w poczet działalności przedsiębiorstwa rolnego². Chodzi tutaj o działalności, które – mówiąc naj-

* Pierwsza część artykułu została opublikowana w „Przeeglądzie Prawa Rolnego” 2007, nr 2, s. 177 i n.

¹ Związek ten objawia się zarówno w wymiarze podmiotowym jak i przedmiotowym. W wymiarze podmiotowym oznacza on, że obie działalności są prowadzone przez ten sam podmiot, czyli przez tego samego przedsiębiorcę rolnego. Wymiar przedmiotowy polega zaś na tym, że działalność powiązana jest w różny sposób włączona w struktury organizacyjne gospodarstwa rolnego utworzone ze względu na podstawową działalność rolniczą.

² Tak A. Germanò, *Manuale di diritto agrario*, Torino 2006, s. 102; E. Romagnoli, *L'impresa agricola*, w: *Trattato di diritto privato*, red. P. Rescigno, Torino 2001, s. 477; inaczej A. Arena, *Riflessioni sulle attività così dette connesse e sul contenuto di imprenditore agricolo*,

ogólniej – mają charakter uzupełniający wobec działalności podstawowej, służą jej rozwojowi, podnoszą jej wartość rynkową i w konsekwencji pozwalają przedsiębiorcy rolnemu uzyskać dodatkowe i wyższe dochody.

Kwalifikacja prawna działalności podstawowych była przedmiotem analizy pierwszej części niniejszego artykułu. Omówione w niej zostały także ogólne zagadnienia związane w włoską kategorią prawną przedsiębiorstwa rolnego, w tym warunki i zasady kwalifikacji takiego przedsiębiorstwa oraz przyczyny i skutki jego wyodrębnienia. Celem drugiej części rozważań jest natomiast analiza działalności powiązanych.

Przedstawienie regulacji prawnej działalności powiązanych może mieć szczególne znaczenie dla rozwoju polskiego ustawodawstwa rolnego. W polskim systemie prawnym regulacja tych działalności nie jest bowiem w żaden sposób usystematyzowana i nie pełni – a przynajmniej nie w sposób skoordynowany – roli instrumentu polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich. Należy natomiast nadmienić, że prowadzenie szeroko pojętych działalności komplementarnych wobec działalności rolniczej już od lat osiemdziesiątych jest promowane w ramach polityki strukturalnej Wspólnot Europejskich, a obecnie także drugiego filaru Wspólnej Polityki Rolnej. Warto zatem przyrzeć się bliżej kwalifikacji prawnej działalności powiązanych we Włoszech, gdzie ich regulacja sięga połowy ubiegłego wieku i gdzie został wypracowany w tym zakresie pogłębiony dorobek doktrynalny.

2. Jeszcze przed wejściem w życie kodeksu cywilnego z 1942 r., który – jak wspomniano – uregulował kategorię działalności powiązanych, doktryna włoska proponowała przyjęcie kryteriów, na podstawie których wybrane typy działalności ze swej natury przemysłowej bądź handlowej mogły być kwalifikowane jako działalności zrównane z rolnymi. Dotyczyło to przede wszystkim przetwarzania surowców rolnych (winogron w wino, mleka w masło itp.) oraz sprzedaży tych produktów dokonywanych przez rolników. Potrzeba wypracowania takich kryteriów była podyktowana dokonującymi się w rolnictwie zmianami w pierwszej połowie XX w., kiedy to działalność rolnicza w coraz mniejszym stopniu była postrzegana wyłącznie przez pryzmat wykonywania prawa własności, a coraz częściej rolnik przetwarzając swoje produkty i sprzedając je, stawał się w sytuacji analogicznej do podmiotów gospodarczych działających w innych sektorach gospodarczych.

„Rivista di Diritto Agrario” 1978, nr 1, s. 369, który uważa, że działalności powiązane nie są ani działalnościami handlowymi, ani też cywilnymi.

Obowiązujący ówczesnie art. 5 wł. kodeksu handlowego z 1882 r. nie rozwiązywał wszystkich pojawiających się w tym zakresie problemów. Przewidywał on jedynie, że czynnością prawa handlowego nie jest sprzedaż dokonywana przez właściciela lub użytkownika gruntu produktów rolnych pochodzących z tego gruntu. Pozostawiał natomiast bez odpowiedzi pytanie o granicę zachodzącą pomiędzy działalnością rolniczą (cywilnoprawną) a działalnością przemysłową (regulowaną przez przepisy prawa handlowego) w przypadku poprzedzającego sprzedaż przetworzenia wytworzonych produktów. W odpowiedzi na powyższe pytanie rozgorzała w doktrynie gorąca debata. Przedstawiane były wielorakie rozwiązania, którym – z punktu widzenia potrzeb polskiego ustawodawstwa – warto poświęcić w tym miejscu nieco uwagi.

Jednym z proponowanych rozwiązań było przyjęcie kryterium konieczności (*criterio di necessità*), zgodnie z którym przetwórstwo produktów rolnych mogło kwalifikować się jako rolne, ilekroć było konieczne, bo umożliwiało sprzedaż wytworzonych produktów naturalnych³. Opierało się ono na założeniu zapożyczonym z nauk ekonomicznych, w myśl którego dany cykl produkcji rolnej mógł być uważany za skończony tylko wtedy, kiedy wytworzone w jego ramach produkty osiągnęły stan pozwalający na ich sprzedaż na rynku⁴. Kryterium to nie do końca jednak było w stanie precyzyjnie określić granicę między rolnictwem a przemysłem. Czynności uważane za konieczne dla zbycia produktu, w rzeczywistości były takimi tylko z punktu widzenia ekonomicznego. Przerobienie winogron w wino czy też mleko w masło nie było bowiem niezbędne dla ich sprzedaży, ponieważ, co jest oczywiste, mogły być one zbywane także w pierwotnej postaci⁵.

Innym zaproponowanym w doktrynie kryterium było kryterium autonomii (*criterio di autonomia*). Zgodnie z nim do sfery rolnej zaliczana była działalność przetwórcza, która ograniczała się jedynie do wspomżenia zbytu wytworzonych produktów rolnych i która nie posiadała własnego celu ekonomicznego⁶. Kryterium to uzupełniano także założeniem, w myśl którego dana działalność przetwórcza nie mogła kwalifikować się jako działalność powiązana z działalnością rolniczą, jeśli czynniki produkcji (praca i kapitał)

³ Tak O. Quarta, *Commento alla legge sull'imposta di ricchezza mobile*, Milano 1902, I, s. 560 i n.

⁴ P. Menti, *Le attività commesse nell'esercizio della impresa agricola (Il profilo oggettivo)*, „Rivista di Diritto Agrario” 1990, nr 1, s. 768; E. Romagnoli, op. cit., s. 452 i cytowana tam literatura.

⁵ Wskazuje na to A. Arcangeli, *Agricoltura e materia di commercio*, „Rivista di Diritto Agrario” 1931, nr 1, s. 412.

⁶ Tak C. Vivante, *Trattato di diritto commerciale*, t. 2, wyd. 5, Milano 1922, s. 103 i n.

przeznaczone do jej prowadzenia zostały zorganizowane w sposób odrębny od organizacji działalności rolnej⁷. Dla uznania jej za działalność powiązaną wymagane zatem było istnienie wspólnej dla obu tych działalności organizacji czynników produkcji. Mimo niewątpliwej atrakcyjności także i to kryterium nie było jednak doskonałe. Jak wskazywano w doktrynie jego podstawowym mankamentem było uniemożliwienie uznania za działalność powiązaną bardziej zindustrializowanych form działalności przetwórczej, a w konsekwencji stworzenie bariery dla rozwoju tej dziedziny działalności⁸.

Zbliżonym do kryterium autonomii było kryterium pomocniczości (*criterio di accessorietà*). Różnica między nimi polegała na przesunięciu akcentu ze struktury organizacji czynników produkcji na strukturę samej działalności. W świetle kryterium pomocniczości za rolne były uznane tylko takie działalności, które miały charakter instrumentalny i funkcjonalny wobec działalności podstawowej i które wpływały jednocześnie na polepszenie funkcji produkcyjnej działalności podstawowej⁹. W odróżnieniu od kryterium autonomii, kryterium pomocniczości pozwalało uznać za działalność powiązaną (pomocniczą) także taką, której prowadzenie odbywało się za pomocą odrębnie zorganizowanych czynników produkcji, pod warunkiem jednak, że organizacja ta była proporcjonalna do działalności podstawowej. Nie oznaczało to wcale, że działalność pomocnicza musiała być działalnością o mniejszym znaczeniu ekonomicznym, ważne było bowiem powiązanie pomiędzy produkcją rolną i działalnością pomocniczą, przejawiające się w przynależeniu do jednego cyklu produkcyjnego, nie zaś relacja wartości tych działalności¹⁰.

Kolejnym kryterium, do którego odnosiła się doktryna w celu rozgraniczenia powiązanej działalności rolniczej od przemysłowej było kryterium przewagi (*criterio di prevalenza*)¹¹. Pozwalało ono uznać prowadzoną przez rolnika działalność przetwórczą za powiązaną działalność rolniczą, ilekroć przedmiotem tej działalności były w przeważającej mierze produkty własne, z zastrzeżeniem, że produkty te – jako surowiec – przeważały nad innymi czynnikami prowadzonej działalności przetwórczej (np. urządzeniami, siłą roboczą). Drugi z wymienionych warunków budził jednak pewne wątpliwości. Jak podnoszono w doktrynie, nie zawsze przewaga czynnika urządzeń czy siły roboczej

⁷ P. Menti, op. cit., s. 768.

⁸ E. Romagnoli, op. cit., s. 452.

⁹ Tak G. Carrara, *Corso di diritto agrario*, t. 1, Roma 1938, s. 139.

¹⁰ P. Menti, op. cit., s. 775.

¹¹ Kryterium to było opracowane przez doktrynę francuską. We Włoszech jej orędownikami byli C. Candian, *Lezioni di diritto commerciale*, Padova 1928, s. 199 oraz C. Magno, *L'azienda agricola in relazione agli atti di commercio*, „Rivista di Diritto Agrario” 1924, nr 1, s. 401.

nad surowcami pozwalała na jednoznaczne przesądzenie o przemysłowej naturze prowadzonej działalności przetwórczej¹². Jako przykład przytaczano przypadek gospodarstwa produkującego wino o szczególnej jakości, gdzie surowiec (winogrona) nie jest pod względem swojej wartości czynnikiem dominującym. Są nimi natomiast odpowiednie urządzenia, wyspecjalizowany personel, proces leżakowania, opakowanie wina. Z tego też względu kryterium przewagi w proponowanej formie nie było w stanie spełniać swojej roli we wszystkich możliwych przypadkach.

W końcu proponowano uzależnienie rozróżnienia pomiędzy działalnością przemysłową a rolniczą od ustalenia, kim jest zazwyczaj ten, kto nazywa się rolnikiem i co *normalnie* wchodzi w zakres prowadzonej przez niego działalności¹³. Takie kryterium – nazwane kryterium normalności (*criterio di normalità*) – pozwalało na rozwiązanie wielu z powstałych wątpliwości. Było ono także uznane za najbardziej adekwatne i elastyczne z uwagi na to, że granica pomiędzy rolniczą działalnością powiązaną a działalnością przemysłową ulegała zmianie wraz z rozpowszechnianiem się nowych technik stosowanych w produkcji rolnej.

Ostatnie z przywołanych kryteriów zostało uznane za najbardziej optymalne przez włoskiego ustawodawcę, który przyjął je jako parametr kwalifikacji prawnej działalności powiązanych w kodeksie cywilnym z 1942 r. Przepis art. 2135 ust. wł. k.c. stanowił w swej pierwotnej wersji, że przedsiębiorcą rolnym jest ten, kto prowadzi działalność ukierunkowaną na uprawę gruntu, leśnictwo, hodowlę bydła oraz działalności powiązane. W ustępie drugim wymieniał zaś dwa rodzaje tych działalności: przetwórstwo oraz sprzedaż produktów rolnych, pod warunkiem że wchodziły one w zakres normalnego wykonywania rolnictwa.

Przyjęte przez ustawodawcę ogólne kryterium normalności wymagało jednak pewnego dookreślenia. Przede wszystkim powstała kwestia, czy dla uznania danej działalności za powiązaną wystarczała „normalność” oparta na danych statystycznych, czy też konieczne było jej uzupełnienie przez odniesienie do pochodzenia produktów będących przedmiotem danej działalności przetwórczej czy zbytu¹⁴. Przeważało to drugie stanowisko. Jak podkreślano, nie mogła być uznana za powiązaną działalność, która dotyczyła w przeważającej mierze produktów nabytych poza gospodarstwem, ponieważ w takim przypadku zabrakłoby rzeczywistego powiązania pomiędzy działalnością prze-

¹² A. Arcangeli, op. cit., s. 433.

¹³ A. Arcangeli, op. cit., s. 439.

¹⁴ F. P. Traisci, *La nozione di imprenditore agricolo negli ordinamenti italiano, tedesco e francese: note comparative*, „Nuovo Diritto Agrario” 1990, nr 4, s. 409.

twórczą a prowadzoną produkcją rolną. Przyjęto zatem, że prowadzone przez rolnika przetwórstwo mogło być uznane za „rolne” jedynie wtedy, kiedy przetwarzane wraz z produktami własnymi produkty nabyte wstępowały w mniejszości i gdy służyły ulepszeniu produkcji prowadzonej w gospodarstwie¹⁵.

Tak interpretowane kryterium powiązania wraz z upływem czasu i dynamicznym rozwojem sektora rolnego stawało się jednak coraz bardziej problematyczne. Pozwalało ono bowiem uznać za rolną działalność mieszczącą się wyłącznie w granicach tego, co było typowe dla rolnictwa, a innymi słowy – co robiła większość rolników. Poza sferą rolną pozostawiało natomiast każdą działalność pod jakimś względem innowacyjną i prowadzoną tylko przez jednego bądź kilku rolników. O ile rozwiązanie takie spełniało swoją rolę w momencie wprowadzenia kodeksu cywilnego, kiedy to poziom i tempo rozwoju techniki rolnictwa nie wyróżniały się szczególną dynamiką, wraz z postępującym od drugiej połowy XX w. szybkim rozwojem technologii rolnych i szerokim otwarciem rolnictwa na rynek zaczęło ono ograniczać rolników we wprowadzaniu nowych rozwiązań i w podejmowaniu nowych inicjatyw¹⁶. Z tych względów niezbędna stała się interwencja ustawodawcy, o czym będzie bliżej mowa w dalszej części artykułu.

Poza kryterium normalności w zakresie kodeksowej regulacji działalności powiązanych pewne wątpliwości wywoływała także kwestia zaliczania do nich sprzedaży wytworzonych produktów rolnych. Wskazywano, że sprzedaż stanowi integralną część (kończącą fazę) każdej gospodarczej działalności produkcyjnej, łącząc produkcję z rynkiem, pozwalając w konsekwencji zakwalifikować tę działalność jako przedsiębiorstwo. Nie powinna być ona zatem uznawana za działalność powiązaną, a więc działalność ewentualną i jedynie dodatkową¹⁷.

Problem ten nie doczekał się jednoznacznego rozwiązania i podzielił doktrynę na zwolenników różnych propozycji interpretacyjnych. Jedni przedstawiciele doktryny uważali, że sprzedaż, o której mowa w ust. 2 art. 2135 wł.

¹⁵ Ibidem, s. 411.

¹⁶ A. Genovese, *La nozione giuridica dell'imprenditore agricolo*, „Rivista di Diritto Agrario” 1992, nr 1, s. 274; S. Masi, *Sulla delega per l'orientamento di una moderna definizione dell'impresa agricola*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria e dell'Ambiente” 2000, nr 6, s. 378. O innych wątpliwościach w stosunku do omawianego kryterium zob. M. Goldoni, *Esercizio normale dell'agricoltura e agrarietà dell'impresa*, w: *Studi in onore di Enrico Bassanelli*, red. E. Casadei, G. Sgarbanti, Milano 1995, s. 237.

¹⁷ Zob. np. M. F. Rabaglietti, *La produzione agricola come concetto limite fra impresa agricola e impresa commerciale*, „Rivista di Diritto Agrario”, nr 1, s. 54; E. Rook Basile, *Impresa agricola e concorrenza, Riflessioni in tema di circolazione dell'azienda* Milano 1988, s. 67; E. Romagnoli, op. cit., s. 484.

k.c., dotyczy jedynie produktów przetworzonych wcześniej i że stanowi jedynie konsekwencję uznania przetwórstwa za powiazaną działalność rolną. Ta ostatnia nie jest w przedsiębiorstwie rolnym celem samym w sobie, ale – jako działalność przeznaczona na rynek – wymaga realizacji poprzez sprzedaż¹⁸. Inni z kolei utrzymywali, że sprzedaż kwalifikowana jako działalność powiazana dotyczy sytuacji, w której jest ona prowadzona w większych rozmiarach i za pomocą specjalnie w tym celu zorganizowanych zasobów. Innymi słowy – rozróżniali oni podstawową formę wprowadzania przez rolnika produktów rolnych na rynek (sprzedaż pośrednikom handlowym czy przemysłowi przetwórczemu), którą uznawali za integralną część każdej działalności rolniczej *sensu stricto*, oraz działalność sprzedaży prowadzoną przez tego samego rolnika za pomocą specjalnie do tego celu przeznaczonych zasobów (np. sprzedaż własnych produktów w prowadzonym sklepiku czy też zatrudnienie odpowiednich pracowników), którą kwalifikowali jako działalność powiazaną¹⁹.

Inną dyskutowaną w doktrynie kwestią była możliwość wyodrębnienia – oprócz przetwórstwa i sprzedaży – także innego rodzaju działalności powiazanych, prowadzonych *de facto* przez rolników. Większa część doktryny opowiadała się za taką możliwością, wyróżniając tzw. atypowe, a więc niewymienione *expressis verbis* w art. 2135 wł.k.c. działalności powiazane. Możliwość wyodrębnienia takich działalności wyprowadzono na podstawie art. 2135 ust. wł. k.c., który odnosił się do działalności powiazanych w sposób bardziej ogólny („przedsiębiorcą rolnym jest ten, kto prowadzi działalność ukierunkowaną na uprawę gruntu, leśnictwo, hodowlę bydła oraz działalności powiazane”)²⁰. Kryterium związku w tym wypadku nie było ograniczone zasadą „normalnego wykonywania rolnictwa” i – jak podkreślano – sprawdzało się jedynie do tego, by działalność powiazana była prowadzona przez ten sam podmiot, który prowadził działalność podstawową, a także, by zawierała się w ramach rozmiarów działalności podstawowej²¹.

Wyodrębnienie działalności atypowych pozwalało przede wszystkim na zaliczenie w ramy przedsiębiorstwa rolnego rodzajów hodowli zwierząt mieszczących się w zakresie terminu „bydło”, do którego ograniczona została

¹⁸ E. Rook Basile, op. cit., s. 73.

¹⁹ E. Romagnoli, op. cit., s. 484; E. Casadei, *Commento agli artt. 1 e 2 del decreto 228/2001*, „Leggi Civili Commentate” 2001, s. 737.

²⁰ Zob. P. Menti, op. cit., s. 750 i cytowana tam literatura. Niektórzy autorzy uważali natomiast, że działalności powiazane z ust. 2 stanowią jedynie sprecyzowanie działalności z ust. 1; tak np. A. Arena, op. cit. s. 366.

²¹ E. Romagnoli, op. cit., s. 483 i cytowana tam literatura.

podstawowa działalność hodowlana, a więc np. hodowlę drobiu. Z czasem pozwoliło ono także na zakwalifikowanie jako działalności powiązanych różnego rodzaju usług, w tym zwłaszcza wykonywanie przez przedsiębiorcę rolnego własnym sprzętem rolnym na rzecz innego przedsiębiorcy, czy też pojawiającej się na coraz większą skalę działalności agroturystycznej²².

3. Pierwotna wersja art. 2135 wł.k.c. i związane z nią wątpliwości interpretacyjne utrzymały się w niezmienionej formie aż do 2001r. kiedy to – na mocy dekretu legislacyjnego nr 228 o orientacji i modernizacji sektora rolnego, mającego na celu także przystosowanie wewnętrznego ustawodawstwa rolnego do prawa wspólnotowego – ustawodawca włoski dokonał nowelizacji art. 2135 wł. k.c.

Zgodnie ze zdaniem trzecim nowego i obecnie obowiązującego art. 2135 wł. k.c., za działalności powiązane zostały uznane działalności prowadzone przez tego samego przedsiębiorcę rolnego, który prowadzi działalności podstawowe, ukierunkowane na obróbkę, przechowywanie, przetwarzanie, komercjalizację i podnoszenie wartości produktów otrzymanych w przeważającej mierze z uprawy gruntu lub lasu bądź też hodowli zwierząt, a ponadto działalności skierowane na świadczenie dóbr i usług za pomocą przeważającego wykorzystania urządzeń lub zasobów gospodarstwa normalnie używanych w prowadzonej działalności rolniczej, w tym działalność polegająca na podnoszeniu wartości terytorium i dziedzictwa wiejskiego i/lub leśnego, a także działalność polegająca na przyjmowaniu gości i gościnności (agroturystyka).

Jak łatwo zauważyć, w nowej wersji art. 2135 wł. k.c. wykaz działalności powiązanych został znacznie rozbudowany. Wbrew jednak temu, co mogłoby się wydawać, przedmiotowy zakres tych działalności nie uległ w rzeczywistości większemu rozszerzeniu, jako że wymienione w nowym art. 2135 wł. k.c. działalności jedynie sprecyzowały te rodzaje działalności, które mogły być zaliczone w poczet działalności powiązanych już w poprzednim stanie prawnym²³. Obróbka, przechowywanie, przetwarzanie, komercjalizacja i podno-

²² Należy też dodać, że niektórzy przedstawiciele nauki zaliczali do działalności atypowych także czynności przygotowujące do produkcji. Ta ostatnia możliwość nie spotkała się jednak w doktrynie z szerszym uznaniem ze względu na to, że – zgodnie ze stanowiskiem większości – czynności takie stanowią nierozłączny element podstawowych działalności rolnych; zob. E. Romagnoli, op. cit., s. 478 i cytowana tam literatura; F. P. Traisci, op. cit., s. 408.

²³ L. Costato, *Il nuovo articolo 2135 del codice civile*, „*Studium Iuris*” 2001, s. 998; M. Bione, *La nozione di imprenditore agricolo dal codice civile ad oggi*, w: *La riforma dell'impresa agricola*, red. N. Abrani, C. Motti, Milano 2003, s. 18.

szanie wartości produktów rolnych wchodziły wcześniej w zakres bardziej ogólnych pojęć przetwórstwa i sprzedaży, ponieważ odnosiły się do tych czynności, które towarzyszą surowcowi od momentu jego wytworzenia do zbycia go jako produktu rolnego. Świadczenie dóbr i usług mogło być natomiast kwalifikowane na podstawie starej wersji art. 2135 ust. wł. k.c. jako atypowa działalność powiązana²⁴. Różnica polega więc w zasadzie na tym, że działalności uznane w poprzednim stanie prawnym za działalności atypowe ustawodawca w nowej wersji art. 2135 wł. k.c. „awansował” do rangi działalności powiązanych typowych. Nie oznacza to jednak, że w obecnym stanie prawnym nie jest możliwe wyodrębnienie innych działalności atypowych. Będzie o tym bliżej mowa w dalszej części artykułu.

Zasadniczej zmianie uległy jednak kryteria kwalifikacji działalności powiązanych. Warto przede wszystkim zauważyć, że w przeciwieństwie do poprzedniej wersji art. 2135 wł. k.c. został wyraźnie potwierdzony wymóg tożsamości podmiotu prowadzącego działalność podstawową i działalność powiązaną (wymiar podmiotowy)²⁵. Art. 2135 ust. zd. 3 wł. k.c. stanowi bowiem, że „za działalności powiązane uznaje się w każdym razie działalności prowadzone przez tego samego przedsiębiorcę rolnego”, a więc przez przedsiębiorcę prowadzącego działalność podstawową²⁶. Jeśli chodzi o przedmiotowy

²⁴ W odniesieniu do tych ostatnich warto dodać, że ustawodawca włoski już od lat osiemdziesiątych kwalifikował na podstawie odrębnych przepisów wiele form działalności usługowych jako działalności wchodzące w zakres przedsiębiorstwa rolnego. Jako przykład można tu wskazać na ustawę nr 730 z 1985 r. o agroturystyce, która w art. 2 wyraźnie uznawała usługi hotelarskie i restauracyjne świadczone przez przedsiębiorców rolnych w ich gospodarstwach za powiązaną działalność rolniczą, czy też ustawę nr 97 z 1994 r. o obszarach górskich, która w art. 17 przewidywała dla określonej kategorii przedsiębiorców rolnych (tzw. *coltivatori diretti*) możliwość wykonywania – na podstawie umów zlecenia zawartych z publicznymi osobami prawnymi bądź osobami prywatnymi – takich usług, jak: porządkowanie i utrzymywanie w należytym stanie terenów górskich, prowadzenie lokalnego przewozu osób własnymi środkami transportu, a także wykonywanie prac rolnych i leśnych na gruntach innych osób, i to bez ryzyka utraty przysługujących im jako przedsiębiorcom rolnym przywilejów. Kwalifikacja rolna tego rodzaju działalności była wyrazem realizacji – założonego zarówno na poziomie krajowym, jak i wspólnotowym – celu dywersyfikacji działalności rolniczej i stwarzania warunków dla rozwoju modelu rolnictwa wielofunkcyjnego.

²⁵ Wymóg ten był jednak szeroko akceptowany jeszcze na podstawie pierwotnej wersji art. 2135 wł. k.c.

²⁶ Od tej zasady został przewidziany jednak jeden wyjątek. Otóż art. 2135 ust. 2 wł. k.c. stanowi, że „uznaje się za przedsiębiorców rolnych także spółdzielnie przedsiębiorców rolnych i ich konsorcja, ilekroć dla prowadzenia działalności, o której mowa w art. 2135 [...], wykorzystują w przeważającej mierze produkty członków spółdzielni bądź też świadczą w przeważającej mierze tym członkom dobra i usługi skierowane na pieczę i rozwój cyklu biologicznego”. W tym przypadku określone działalności powiązane prowadzi zatem inny podmiot niż podmiot

wymiar kryterium związku, to ustawodawca ostatecznie zrezygnował z poprzedniej zasady „normalnego wykonywania rolnictwa” i zastąpił ją parametrem przewagi. Parametr ten został jednak zróżnicowany w zależności od grupy działalności uznanych za działalności powiązane.

W odniesieniu do pierwszej grupy działalności powiązanych, tj. obróbki, przechowywania, przetwarzania, komercjalizacji i podnoszenia wartości produktów rolnych, kryterium to przejawia się w przewadze produktów. Oznacza to, że dla zakwalifikowania tych działalności jako rolnych konieczne jest, by ich przedmiotem były produkty rolne pochodzące w przeważającej mierze z własnego gospodarstwa. Przedsiębiorca rolny prowadząc działalność przetwórczą może zatem ograniczyć się do przetwórstwa wyłącznie swoich produktów, ale ma również możliwość przetwarzania produktów nabytych od osób trzecich, pod warunkiem że stanowią one mniejszość w stosunku do produktów własnych. Rozwiązanie takie wydaje się uzasadnione umożliwieniem rolnikowi lepszego i bardziej optymalnego wykorzystania urządzeń jego gospodarstwa. Jedynym problemem, jaki powstawał w tym zakresie, była ocena rzeczywistej relacji pomiędzy produktami nabytymi a produktami własnymi, a zwłaszcza ocena tego, czy produkty nabyte powinny być jednorodne z produktami własnymi, a jeśli tak, to w jakim zakresie. W doktrynie przyjęto, że oba rodzaje produktów powinny być jednorodne, z tym że może to być – jednorodność zarówno w wąskim, jak i w szerokim tego słowa znaczeniu²⁷. Od rodzaju jednorodności zależy także kryterium oceny „przewagi”. W przypadku gdy łączone produkty należą do tego samego gatunku (np. łączone są jabłka z jabłkami), a więc zachodzi jednorodność *sensu stricto*, stosunek przewagi powinien być oceniany pod względem ilościowym (przewaga własnych jabłek nad jabłkami nabytymi od osób trzecich). Natomiast w przypadku gdy produkty należą do innych gatunków, ale przynajmniej do tego samego sektora agronomicznego (np. ogrodnictwa, warzywnictwa, hodowli drobiu, itp.), a więc gdy charakteryzuje je jednorodność *sensu largo*, zastosowanie powinno znaleźć kryterium wartości (wartość własnych produktów przewyższa wartość produktów nabytych)²⁸.

Kryterium przewagi nieco inaczej przedstawia się w odniesieniu do drugiej grupy działalności powiązanych, tj. działalności skierowanych na świadczenie dóbr i usług, w tym działalności polegającej na podnoszeniu wartości terytorium i dziedzictwa wiejskiego i/lub leśnego, a także agroturystyki.

prowadzący działalności podstawowe (członkowie spółdzielni), a mimo to zachowuje on przyznaną mu kwalifikację przedsiębiorcy rolnego.

²⁷ A. Germanò, op. cit., s. 108.

²⁸ Por. L. Petrelli, *Studio sull'impresa agricola*, Milano 2007, s. 262.

W tym przypadku odnosi się ono nie do produktów, ale do urządzeń i zasobów gospodarstwa, jako że prowadzenie tego rodzaju działalności mieści się w zakresie przedsiębiorstwa rolnego, o ile oparte jest na wykorzystywaniu w przeważającej mierze urządzeń i zasobów gospodarstwa normalnie używanych w prowadzonej działalności rolniczej. Można zatem powiedzieć, że nie są to działalności związane z produkcją rolną, ale z gospodarstwem rolnym.

Tak sformułowane kryterium – zdaniem części doktryny – jest jednak zbyt szerokie i daje pole do pewnych nadużyć²⁹. Ogranicza się ono bowiem tylko do wymogu, by do prowadzonej działalności usługowej przedsiębiorca rolny wykorzystywał w przeważającej mierze urządzenia, które wykorzystuje do działalności rolniczej. Nie wymaga się przy tym, by urządzenia te były używane do prowadzenia działalności rolniczej w przeważający sposób (np. pod względem godzin pracy). Pozwala to w konsekwencji przedsiębiorcy rolnemu utrzymać swój status prawny nawet wtedy, gdy prowadzona przez niego działalność na rzecz osób trzecich (np. wykonywanie prac rolnych na polu sąsiada przy użyciu własnych maszyn rolniczych), przeważa nad działalnością prowadzoną w jego własnym gospodarstwie³⁰. Korzysta on w ten sposób z bardziej uprzywilejowanych przepisów regulujących świadczenie usług w ramach przedsiębiorstwa rolnego i stanowi konkurencję dla podmiotów, które wykonują te same usługi, ale w ramach przedsiębiorstwa handlowego.

Rozwiązania dla tego problemu część doktryny poszukuje w odpowiedniej interpretacji zawartego w przepisie nawiązania do urządzeń „normalnie używanych w prowadzonej działalności rolniczej”. Proponuje mianowicie, by „normalność” tę odnosić do wielkości i potrzeb prowadzonej działalności rolniczej. Dzięki temu np. rolnik posiadający wielki areał gruntu rolnego i dysponujący odpowiednim (normalnym) do tego sprzętem rolnym nie będzie mógł „masowo” świadczyć usług innym rolnikom, gdyż większość czasu będzie musiał poświęcić pracy we własnym gospodarstwie; i odwrotnie – jeśli będzie on posiadał niewielkie gospodarstwo rolne, to jego zasoby powinny być do tej wielkości odpowiednie (normalne), stąd też to nie on będzie świadczył usługi na rzecz osób trzecich, a raczej sam, w razie konieczności, wystąpi w roli usługobiorcy³¹. Inni przedstawiciele doktryny proponują zasto-

²⁹ L. Costato, op. cit., s. 1000.

³⁰ V. Fellah, *Le attività connesse nel nuovo ordinamento agricolo*, „Rivista di Diritto Agrario” 2004, nr 1, s. 504.

³¹ A. Germanò, op. cit., s. 120; zob. też L. Costato, op. cit., s. 1000.

sować tutaj dodatkowe zasady powiązania, a mianowicie wymóg, by działalność powiązana była komplementarna wobec działalności podstawowej (kryterium pomocniczości) i by miała mniejsze od tej ostatniej znaczenie gospodarcze³².

4. Po omówieniu ogólnych kryteriów i zasad kwalifikacji działalności powiązanych, warto przyrzeć się bliżej rodzajom tych działalności. Jak już zaznaczono, do pierwszej grupy działalności powiązanych należy obróbka, przechowywanie, przetwarzanie, komercjalizacja i podnoszenie wartości produktów rolnych. Obejmują one zatem szeroki wachlarz czynności oddziałujących na produkty rolne i mających na celu ich lepsze ułożenie na rynku.

Obróbka jest terminem bardzo ogólnym i – jak wskazuje się w doktrynie – obejmuje wszystkie te czynności, których przedmiotem są produkty w stanie naturalnym (czyszczenie, paczkowanie, ubój mięsa, krojenie itp.)³³. Stanowi ona swego rodzaju „przetwórstwo niższego stopnia”, gdyż w przeciwieństwie do normalnej działalności przetwórczej nie pociąga za sobą zmiany właściwości towarowej produktu³⁴. Przechowywanie z kolei ma na celu zachowanie wartości produktów. Pozwala ono z jednej strony na uniknięcie zepsucia się produktów (utrata ich właściwości organoleptycznych, odżywczych, higienicznych) a z drugiej na umocnienie pozycji rolnika, który może wstrzymać się ze sprzedażą do czasu pojawienia się bardziej sprzyjających warunków rynkowych.

W doktrynie wskazuje się, że obróbka i przechowywanie nie mogą być kwalifikowane jako działalności powiązane, jeśli dotyczą tylko produktów własnych. W tym wypadku stanowią bowiem integralną część działalności rolniczej i nie są w stanie nabyć znaczenia autonomicznej działalności względem osób trzecich, czyli cechy niezbędnej dla uznania ich za działalności powiązane. Nabierają one takiego znaczenia tylko wówczas, gdy dotyczą łącznie produktów własnych i produktów nabytych, pod warunkiem oczywiście, że te ostatnie występują w mniejszości³⁵.

Kolejną działalnością powiązaną jest przetwórstwo. Oznacza ono działalność mającą na celu zmianę formy i właściwości produktu naturalnego, w wyniku której powstaje nowy produkt finalny. Będzie to zatem przerabianie oliwek w oliwę, winogron w wino, mleka w masło, ale też bar-

³² E. Casadei, op. cit., s. 736.

³³ L. Petrelli, op. cit., s. 263.

³⁴ V. Fellah, op. cit., s. 507.

³⁵ A. Germanò, op. cit., s. 105; inaczej L. Petrelli, op. cit., s. 264.

dziej zaawansowane formy przetworzenia (tzw. drugiego stopnia), jak np. wyrób kielbas³⁶.

Szczególną uwagę należy jednak zwrócić na działalność komercjalizacji, gdyż budzi ona w doktrynie najwięcej polemik. Tak jak w poprzedniej wersji art. 2135 wł. k.c., tak i obecnie poddaje się w wątpliwość zaliczenie w poczet działalności powiązanych, a więc działalności dodatkowych i ewentualnych, sprzedaży (obecnie komercjalizacji) produktów rolnych, czyli działalności, która stanowi integralną część i końcową fazę każdej gospodarczej działalności produkcyjnej³⁷.

Jak wskazano wyżej, w starym stanie prawnym problem ten doktryna rozwiązywała w dwojaki sposób. Jedni przedstawiciele doktryny uważali, że sprzedaż kwalifikowana jako działalność powiązana dotyczy sytuacji, w której jest ona prowadzona w większych rozmiarach i za pomocą specjalnie w tym celu zorganizowanych zasobów, inni natomiast stali na stanowisku, że dotyczy ona jedynie produktów wcześniej przetworzonych. W nowym stanie prawnym podział ten się utrzymał.

Zwolennicy pierwszej z wspomnianych interpretacji doszukali się w zastąpieniu terminu „sprzedaż” terminem „komercjalizacja” potwierdzenia dla własnej tezy, utrzymując, że nowy termin lepiej odzwierciedla bardziej złożony organizacyjnie charakter działalności wprowadzania produktów na rynek jako działalności powiązanej. Wskazuje on bowiem na szczególny sposób zbywania wytworzonych produktów, pozwalający przedsiębiorcy rolnemu trafić ze swoim produktem do konsumenta, bez udziału pośredników³⁸. Zwolennicy drugiej tezy kontrargumentują natomiast, że sposób zbycia produktów nie może decydować o zaliczeniu jej w zakres działalności podstawowej, bądź też o jej kwalifikacji jako działalności powiązanej. Sposób sprzedaży jest bowiem ściśle związany z jakością i ilością prowadzonej produkcji i jeśli produkcja jest prowadzona na szeroką skalę (np. setki hektarów upraw produktów o renomowanej marce), oczywiste jest, że jej sprzedaż będzie wymagała odpowiednio zorganizowanej sprzedaży (reklamy, odpowiedniej etykiety, ewentualnego sklepu w miejscu produkcji)³⁹. Godząc niejako dwa powyższe stanowiska, zaproponowano w doktrynie także inne rozwiązanie. Uznano, że działalność sprzedaży wytworzonych produktów rolnych, nawet jeśli została zakwalifikowana jako powiązana, pozostaje niezbędną działalnością przed-

³⁶ A. Germanò, op. cit., s. 105. Autor wskazuje, że nie dotyczy to już jednak kolejnych faz przetworzenia, czyli np. jogurtu w lody.

³⁷ L. Costato, op. cit., s. 999; V. Fella, op. cit., s. 507.

³⁸ E. Casadei, op. cit., s. 737; V. Fella, op. cit., s. 508.

³⁹ A. Germanò, op. cit., s. 106.

siębiorky rolnego, a odniesienie do powiązania stanowi tylko środek dla ustalenia granic sprzedaży poddanej przepisom rolnym i sprzedaży handlowej⁴⁰.

Ostatnią działalnością wymienioną w pierwszej grupie działalności powiązanych jest podnoszenie wartości produktów rolnych. Chodzi tutaj o takie działalności, które pozwalają na lepszą prezentację produktu na rynku i na nadanie mu wyższej ceny, jak np. umieszczanie owoców w odpowiednich opakowaniach z etykietą firmy. Niekiedy podnoszenie wartości produktu może łączyć się z jego przetworzeniem, np. gdy podczas procesu przetwórczego dany produkt wzbogaca się o witaminy czy inne substancje odżywcze. W każdym razie należy wykluczyć możliwość kwalifikowania jako działalności powiązanej ekologicznej produkcji rolnej czy też produkcji zgodnej ze specyfikacją produktów o chronionej nazwie pochodzenia lub chronionym oznaczeniu geograficznym. Wprawdzie nadają one wytwarzanym produktom dodatkową wartość, ale stanowią jedynie sposób prowadzenia produkcji i nie mogą występować autonomicznie od działalności podstawowej⁴¹.

Wszystkie wymienione wyżej działalności powiązane łączy ukierunkowanie działalności przedsiębiorstwa rolnego na potrzeby rynku. Dzięki zaliczeniu ich w ramy przedsiębiorstwa rolnego, producent rolny nie musi sprzedawać wytworzonych przez siebie produktów w stanie naturalnym, ale może nadać im – zgodnie z zapotrzebowaniem konsumentów – dodatkowe walory i przetwarzać je w nowe produkty. Może w ten sposób lepiej rozwijać swoją działalność, kreować swoją markę i dzięki temu zwiększać swoją konkurencyjność na rynku. Oczywiście należy pamiętać, że działalności te będą przede wszystkim służyć wielkim przedsiębiorcom rolnym, prowadzącym działalność rolniczą na szeroką skalę, ale mogą posłużyć także mniejszym rolnikom chcącym rozwijać się np. na rynku lokalnym.

5. Nieco inną rolę odgrywa druga grupa wymienionych w art. 2135 wł. k.c. działalności powiązanych, a więc działalności skierowanych na świadczenie dóbr i usług, w tym podnoszenie wartości terytorium i dziedzictwa wiejskiego i/lub leśnego, a także działalność polegająca na przyjmowaniu gości i gościnności.

Działalności te mają zasadniczo na celu zagwarantowanie rolnikom dodatkowego, pozarolniczego dochodu i umożliwienie im pełnienia wielu istotnych funkcji z punktu widzenia aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich. Wpisują się zatem w kontekst wielofunkcyjnego rozwoju wsi i dywersyfikacji

⁴⁰ L. Petrelli, op. cit., s. 267 i cytowana tam literatura.

⁴¹ A. Germanò, op. cit., s. 107.

działalności rolniczej, stanowiąc wyraźny przejaw przystosowywania włoskiego ustawodawstwa wewnętrznego do kierunków Wspólnej Polityki Rolnej⁴².

Jeśli chodzi o pierwszą z wymienionych działalności w ramach pojęcia „świadczenie dóbr i usług”, tj. podnoszenie wartości terytorium i dziedzictwa rolno-leśnego, należy powiedzieć, że zawiera ona w sobie szereg różnorodnych form aktywności. Jak wskazuje się w doktrynie, wchodzi w jej ramy wszelka działalność mająca na celu podwyższenie atrakcyjności obszarów wiejskich, np. prowadzenie przez przedsiębiorców rolnych muzeów prezentujących historię maszyn rolniczych czy też sprzedaż przedmiotów rękodzielniczych⁴³. W jej zakres wchodzić też będą pewne rodzaje usług istotnych dla osób żyjących na wsi, jak np. prowadzenie przez rolników usług utrzymania w czystości dróg publicznych czy naprawy maszyn rolniczych. Usługi te niewątpliwie podwyższają standard życia na wsi, a przez to wpływają na zmniejszenie się procesu jej wyludnienia⁴⁴.

Podnoszenie wartości terytorium i dziedzictwa rolno-leśnego może obejmować także świadczenie pewnych usług w sferze ochrony środowiska naturalnego i ochrony obszaru wiejskiego. Chodzi tu w szczególności o różnego rodzaju działania rolno-środowiskowe podejmowane przez rolników w ramach umów z administracją publiczną, przewidziane zarówno w prawie wspólnotowym, jak i krajowym. W zakresie prawa wspólnotowego uregulowane są one w rozporządzeniu (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)⁴⁵ w odniesieniu do zobowiązań rolnośrodowiskowych (art. 39), zobowiązań dotyczących dobrostanu zwierząt (art. 40) oraz zobowiązań leśnośrodowiskowych (art. 47). W prawie krajowym przewiduje je natomiast m.in. wspomniany wyżej dekret orientacyjny z 2001 r., który wprowadza tzw. kontrakty promocyjne (*contratti di promozione*) i konwencje (*convenzioni*) zawierane pomiędzy organami administracji publicznej a przedsiębiorcami rolnymi. Kontrakty promocyjne określają zobowiązanie rolników do zagwarantowania w ramach prowadzonej działalności produkcyjnej „ochrony zasobów naturalnych, bioróżnorodności, dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu rolno-leśnego”. Konwencje natomiast odnoszą się do prowadzenia przez przedsiębiorców rolnych działalności polegającej na

⁴² Zob. więcej np. A. Szymecka, *Wielofunkcyjne przedsiębiorstwo rolne w prawie włoskim*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 1, s. 226 i n.

⁴³ A. Germanò, op. cit., s. 121.

⁴⁴ A. Germanò, op. cit., s. 123.

⁴⁵ Rozporządzenie Rady WE z 20 września 2005 r., Dz.U. WE, L 227, z 21 października 2005 r.

„usystematyzowaniu i utrzymywaniu obszarów wiejskich, ochronie krajobrazu rolno-leśnego, ochronie systemu hydrologicznego i na promocji usług świadczonych w celu ochrony charakteru produkcyjnego obszaru”.

W doktrynie przeważa pogląd, że działania rolno-środowiskowe stanowią swego rodzaju usługi publiczne, które przedsiębiorcy rolni świadczą na rzecz całej społeczności i które – nie znajdując bezpośredniego wynagrodzenia na rynku – są odpowiednio rekompensowane przez organy władzy publicznej⁴⁶. Ilekroć przy tym są one prowadzone z zachowaniem warunku wykorzystywania w przeważającej mierze urządzeń i zasobów gospodarstwa normalnie używanych w prowadzonej działalności rolniczej, mogą kwalifikować się jako omawiana działalność powiązana przedsiębiorstwa rolnego⁴⁷. Wydaje się jednak, że kwalifikacja ta powinna być ograniczona pewnym zastrzeżeniem. Za działalność powiązaną powinny być bowiem uznane tylko te działania rolno-środowiskowe, które nie są jedynie szczególnym sposobem prowadzenia produkcji rolnej (tj. produkowania przy zachowaniu przyjaznych środowisku metod), ale mogą stanowić odrębny od niej przedmiot aktywności (np. utrzymywanie łąk).

W ramy tak pojętych usług środowiskowych, a mówiąc szerzej – działalności ukierunkowanej na podnoszenie wartości terytorium i dziedzictwa rolno-leśnego, część przedstawicieli doktryny wpisuje także działalność polegającą na utrzymywaniu gruntów w dobrych warunkach agronomicznych, czyli działalność, która zgodnie z prawem wspólnotowym stanowi formę działalności rolniczej⁴⁸. Nie jest to jednak stanowisko powszechnie podzielane, jako że inni autorzy zaliczają tego rodzaju działalność do działalności podstawowych przedsiębiorstwa rolnego⁴⁹.

⁴⁶ A. Germanò, op. cit., s. 123.

⁴⁷ L. Petrelli, op. cit., s. 285.

⁴⁸ F. Albisinni, *Profili istituzionali nel Regolamento sull' Aiuto Unico e nel Decreto di attuazione per l'Italia*, „Agricoltura. Istituzioni. Mercati” 2004, nr 4, s. 44. Autor wskazuje jednak, że o ile w prawie wspólnotowym działalność utrzymywania gruntów w odpowiednich warunkach środowiskowych została uznana za rolną sama przez się, tzn. na równi i niezależnie od produkcyjnej działalności rolnej, o tyle krajowa kwalifikacja tej działalności jako działalności powiązanej wymaga uwzględnienia warunku wykorzystywania przy jej prowadzeniu w przeważającej mierze urządzeń i zasobów gospodarstwa normalnie używanych w prowadzonej działalności rolniczej, a więc wskazuje na konieczność współistnienia produkcyjnej działalności rolniczej.

⁴⁹ Zob. np. L. Petrelli, op. cit., s. 203, który wyróżnia w tym zakresie tzw. usługowe przedsiębiorstwo rolne; por. A. Szymecka, *Przedsiębiorstwo rolne w prawie włoskim (cz. I)*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 2, s. 200; por. też C. A. Graziani, *Legge 20 febbraio 2006. N. 96. Disciplina dell'agriturismo*, „Rivista di Diritto Agrario” 2006, nr 9-10, s. 419, który uważa, że podmiot, który nie produkuje lub nie przeznaczá dóbr lub usług na rynek, a ogranicza się tylko do utrzymywania ziemi w dobrych warunkach agronomicznych, nie jest przedsiębiorcą w ro-

Kolejnym rodzajem działalności świadczenia dóbr i usług wymienionych wyraźnie w art. 2135 wł. k.c. jest działalność polegająca na przyjmowaniu osób i gościnności. Chodzi tu oczywiście o działalność agroturystyczną, której definicję ustawodawca zawarł w odrębnej ustawie. Aktualnie definicja ta zawarta jest w ustawie nr 96 z 26 lutego 2006 r. o agroturystyce, która kompleksowo reguluje prowadzenie takiej działalności. Art. 2 ust. 1 wspomnianej ustawy podaje ogólną definicję działalności agroturystycznej, natomiast ust. 3 tego artykułu ją uszczegóławia.

Ogólne pojęcie tej działalności obejmuje przyjmowanie osób i gościnność, pod warunkiem, że prowadzone są one przez przedsiębiorcę rolnego (w tym spółki kapitałowe i osobowe), przy wykorzystaniu własnego gospodarstwa i w powiązaniu z podstawową działalnością rolniczą. Szczegółowo w jej zakres wchodzi: a) przyjmowanie gości w kwaterach bądź w otwartej przestrzeni przeznaczonych dla postojów kampingów, b) podawanie posiłków i napojów otrzymywanych w przeważającej mierze z produktów własnych bądź produktów pochodzących z innych okolicznych gospodarstw, w tym produktów alkoholowych z preferencją dla produktów typowych bądź oznaczonych znakami Chronionej Nazwy Pochodzenia, Chronionego Oznaczenia Geograficznego, Gwarantowanej Specjalności Tradycyjnej, Kontrolowanej Nazwy Pochodzenia oraz Kontrolowanej i Gwarantowanej Nazwa Pochodzenia, czy też produktów wpisanych na krajową listę tradycyjnych produktów żywnościowych, c) organizowanie degustacji produktów wytworzonych we własnym gospodarstwie, d) organizowanie, także poza terenem gospodarstwa rolnego, działalności rekreacyjnej, kulturalnej, dydaktycznej, sportowej oraz wycieczek i hipoturystyki, o ile ich celem jest podnoszenie wartości terytorium i dziedzictwa wiejskiego⁵⁰. Czynności te obejmują zarówno świadczenie dóbr (np. organizacja degustacji win), jak i usług (np. gospodarstwo dydaktyczne).

Należy zwrócić szczególną uwagę na kwestię kryteriów kwalifikacji wyżej wymienionych form działalności agroturystycznej. Znajdują tutaj zastosowanie generalne kryteria powiązania ustanowione w art. 2135 wł. k.c., pod-

zumieniu art. 2082 wł. k.c. W doktrynie pojawiają się jednak głosy, że można kwalifikować omawianą działalność jako formę usług, ilekroć się przyjmie, że rynek może mieć miejsce także w wypadku tzw. monopolu naturalnego; por. A. Germanò, op. cit., s. 358.

⁵⁰ Zgodnie z art. 4 ust. 5, działalność rekreacyjna i kulturalna nie muszą być prowadzone łącznie z przyjmowaniem osób i podawaniem posiłków, pod warunkiem że realizują powiązanie z podstawową działalnością rolniczą i zasobami gospodarstwa rolnego, a także z innymi działalnościami ukierunkowanymi na poznanie dziedzictwa historyczno-przyrodniczego i kulturowego terytorium. Działalności, które nie spełniają takiego powiązania, mogą być świadczone jedynie jako usługi uzupełniające i pomocnicze, zarezerwowane dla gości zakwaterowanych w gospodarstwie.

miotowe i przedmiotowe, co wyraźnie potwierdza art. 2. Działalność agroturystyczna musi być bowiem prowadzona przez przedsiębiorcę rolnego (kryterium podmiotowe), przy wykorzystaniu własnego gospodarstwa (kryterium przedmiotowe). Musi być ona zatem wykonywana w ramach organizacji stworzonej do prowadzenia działalności podstawowej i być wobec tej ostatniej działalnością dodatkową, uboczną i komplementarną⁵¹.

Ustawa w nieco inny sposób uregulowała zasady stosowania kryterium przewagi, niż uczyniono to w art. 2135 w.l.k.c.⁵² Nie zostało ono zastrzeżone w odniesieniu do wykorzystania zasobów gospodarstwa, co – zdaniem doktryny – oznacza, że prowadzenie działalności agroturystycznej, w odróżnieniu od innych działalności powiązanych polegających na świadczeniu dóbr i usług, powinno odbywać się przy wyłącznym, a nie przeważającym użyciu urządzeń i zasobów gospodarstwa rolnego normalnie używanych w prowadzeniu podstawowej działalności rolniczej⁵³. Ustawa wymaga jednak, by podstawowa działalność rolnicza przeważała nad działalnością agroturystyczną. Wymóg ten nie stanowi sam w sobie nowości, jako że każda działalność powiązana z natury rzeczy jest podporządkowana i uzupełnia działalność podstawową. Nowość polega jednak na tym, że – w myśl przepisów ustawy – przewaga ta powinna znaleźć swój wyraz w czasie poświęcanym na jej prowadzenie⁵⁴. Podkreśla się w doktrynie, że ustawodawca rozwiązał tym samym istniejący do tej pory problem dotyczący określenia charakteru przewagi działalności podstawowej nad działalnością agroturystyczną. W poprzednim stanie prawnym zagadnienie to nie było uregulowane i dawało podstawy dla arbitralnego niekiedy wyboru pomiędzy parametrem czasu prowadzenia działalności a parametrem wysokości dochodów uzyskiwanych z obu działalności⁵⁵.

Oprócz wyżej omówionych kryteriów ogólnych, jakie muszą być spełnione, by dana działalność mogła być uznana za działalność agroturystyczną wchodzącą w ramy przedsiębiorstwa rolnego, ustawodawca zastrzegł także kilka innych wymogów w odniesieniu do poszczególnych form tej działalno-

⁵¹ A. Germanò, op. cit., s. 114.

⁵² Należy także dodać, że ustawa upoważnia władze poszczególnych Regionów do określenia dodatkowych kryteriów określających stosunek pomiędzy działalnością podstawową i działalnością agroturystyczną, a także granice kwalifikacji tej ostatniej oraz szczegółowe obowiązki administracyjne związane z prowadzeniem gospodarstwa agroturystycznego.

⁵³ Tak C. A. Graziani, op. cit., s. 411 i n. Szerzej na ten temat zob. A. Kapała, *Agroturystyka jako forma działalności rolniczej we Włoszech*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 2, s. 203 i n.

⁵⁴ Ustawa wprowadziła tu pośilkowo pewne domniemanie, zgodnie z którym podstawowa działalność rolnicza uznawana jest za przeważającą, jeżeli usługi przyjmowania osób i podawania posiłków są wykonywane dla nie więcej niż 10 osób.

⁵⁵ L. Petrelli, op. cit., s. 279.

ści, a w szczególności do podawania posiłków i napojów. Ustawa stanowi, że posiłki i napoje powinny być otrzymywane w przeważającej mierze z produktów własnych bądź produktów pochodzących z innych okolicznych gospodarstw (w tym produktów alkoholowych) z preferencją dla produktów tradycyjnych i posiadających chronione oznaczenia. Art. 4 ust. 4 precyzuje dodatkowo, że produkty własne powinny występować w przeważającej mierze, produkty nabyte powinny pochodzić od lokalnych wytwórców żywności i odnosić się do regionalnej produkcji rolnej. W przypadku, gdy nabycie takich produktów jest niemożliwe, a są one konieczne z punktu widzenia oferty gastronomicznej danego gospodarstwa, ustawa dopuszcza ustalenie przez władze regionalne ograniczonej dopuszczalnej ilości produktów o pozaregionalnym pochodzeniu, pod warunkiem, że będą one w stanie zagwarantować wysoką jakość i tradycyjny charakter podawanych posiłków. Wyjątkowo została przewidziana możliwość podawania w gospodarstwie agroturystycznym posiłków otrzymanych w przeważającej mierze z produktów nabytych, a to w sytuacji zaistnienia okoliczności siły wyższej, takich jak klęski żywiołowe, epidemie chorób roślin lub zwierząt itd.

Nacisk, jaki ustawa kładzie na wykorzystywanie w ofercie gospodarstw agroturystycznych produktów regionalnych, podyktowany jest przede wszystkim wolą utrzymania ekonomicznych korzyści płynących z prowadzonej działalności agroturystycznej w obrębie danego regionu i ochroną tradycyjnego dorobku lokalnych specjałów. Podyktowany jest on także ochroną oczekiwań konsumenta, który z działalnością agroturystyczną kojarzy zazwyczaj produkty typowe i tradycyjne⁵⁶.

Omówione wyżej działalności podnoszenia wartości terytorium i dziedzictwa rolno-leśnego oraz agroturystyka nie wyczerpują wszystkich możliwych działalności wchodzących w zakres działalności świadczenia dóbr i usług. Stanowią one jedynie jej przykładowe wyliczenie. Art. 2135 wł. k.c. stanowi bowiem, że w zakres działalności powiązanych wchodzi działalność skierowane na świadczenie dóbr i usług, w tym podnoszenie wartości terytorium i dziedzictwa wiejskiego i/lub leśnego, a także działalność polegająca na przyjmowaniu gości i gościnności. Sama działalność świadczenia dóbr i usług jest zatem pojęciem dużo szerszym i – jak przyjmuje się w doktrynie – daje podstawę do wyodrębnienia (analogicznie jak na podstawie poprzedniej wersji art. 2135 wł. k.c.) kategorii atypowych działalności powiązanych. Zakres tych działalności jest niezwykle szeroki. Jako przykłady doktryna wymienia tu odpłatne wykonywanie przez przedsiębiorcę rolnego prac rolnych na rzecz innych

⁵⁶ Tak L. Petrelli, op. cit., s. 278.

rolników (tzw. *contoterzismo*), odpłatne prowadzenie usług transportowych własnym pojazdem, zbiór owoców leśnych z własnego lasu, czy też hodowle zwierząt, które ze względu na brak spełnienia przesłanki choćby tylko potencjalnej możliwości prowadzenia ich na gruncie rolnym, nie kwalifikują się jako działalności podstawowe⁵⁷. Jak zatem widać, zakres działalności mogących wchodzić w ramy przedsiębiorstwa rolnego jest obecnie bardzo pojemny, a jedynym kryterium, jakie spełniać muszą działalności atypowe, jest przeważające wykorzystanie urządzeń lub zasobów gospodarstwa normalnie używanych w prowadzonej działalności rolniczej.

Na zakończenie analizy rodzajów działalności powiązanych należy wspomnieć o jeszcze innej działalności powiązanej, która wprawdzie nie została wymieniona bezpośrednio w art. 2135 wł. k.c., ale która kwalifikuje się jako typowa działalność powiązana, ponieważ została uznana za taką na podstawie odrębnego przepisu. Chodzi tu o znowelizowany art. 1 ust. 423 ustawy nr 266 z 23 grudnia 2005 r. (tzw. ustawy budżetowej na 2006 r.), który za działalność powiązaną uznał prowadzoną przez przedsiębiorców rolnych produkcję i zbyt energii elektrycznej i cieplnej uzyskiwanej z odnawialnych źródeł rolno-leśnych (biomasy) lub fotowoltaicznych. Rozwiązanie to stanowi wyraźny przejaw odpowiedzi ustawodawcy na zachodzące aktualnie w rolnictwie zjawiska. Ustawodawca wprowadził jednak w tym zakresie pewne ograniczenia. Aby produkcja i sprzedaż energii odnawialnej mogły podlegać reżimowi działalności rolniczych, musi być spełniony – tak jak w wypadku innych działalności powiązanych – zarówno warunek podmiotowy, jak i przedmiotowy. Produkowanie i sprzedaż energii odnawialnej muszą być zatem dokonywane przez ten sam podmiot, który prowadzi produkcję rolną, a także w zakresie tego samego gospodarstwa. W zależności jednak od sposobu wytworzenia uzyskanej energii, zastosowanie znajdują inne szczegółowe kryteria kwalifikacji takiej działalności jako powiązanej.

Uzyskiwanie energii z biomasy, tj. materii pochodzenia roślinnego bądź zwierzęcego (np. upraw energetycznych, odpadów produkcji rolnej i leśnej)⁵⁸, kwalifikuje się jako działalność powiązana wchodząca w zakres obróbki,

⁵⁷ E. Casadei, op. cit., s. 738; L. Petrelli, op. cit., s. 293; A. Germanò, op. cit., s. 92.

⁵⁸ Szczegółową definicję biomasy podają art. 2 pkt b) dyrektywy nr 2001/77/WE z 27 września 2001 r. w sprawie promocji energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych na wewnętrznym rynku energii elektrycznej oraz art. 2 ust. 1 pkt b) dyrektywy 2003/30/WE z 8 maja 2003 r. w sprawie wspierania użycia w transporcie biopaliw lub innych paliw odnawialnych, w myśl których przez biomasę rozumie się ulegającą biodegradacji część produktów, odpadów lub pozostałości z rolnictwa (łącznie z substancjami roślinnymi i zwierzęcymi), leśnictwa i związanych z działów przemysłu, a także ulegającą biodegradacji część odpadów przemysłowych i miejskich.

przechowywania, przetwarzania i komercjalizacji, czyli tych działalności powiązanych, które polegają na oddziaływaniu na produkty uzyskane w wyniku produkcji rolnej w celu ich lepszego dostosowania do potrzeb rynku. W konsekwencji taka działalność będzie mogła być uznana za rolną, jeżeli produkcja i zbyt energii będą miały za przedmiot produkty (biomasę) pochodzące w przeważającej mierze z uprawy gruntu, hodowli zwierząt bądź leśnictwa⁵⁹.

Uzyskiwanie energii ze źródeł fotowoltaicznych kwalifikuje się jako działalność powiązana polegająca na świadczeniu dóbr i usług. W tym wypadku przedmiotem nie są produkty otrzymywane z działalności podstawowej, ale energia słoneczna wykorzystywana przez rolnika do produkcji energii elektrycznej. Odpowiednio do tego znajdzie zastosowanie kryterium prowadzenia tego rodzaju działalności z wykorzystywaniem w przeważającej mierze urządzeń i zasobów gospodarstwa normalnie używanych w prowadzonej działalności rolniczej⁶⁰.

6. Zamykając przeprowadzone w obu częściach artykułu rozważania na temat włoskiej kategorii przedsiębiorstwa rolnego, w tym działalności podstawowych i działalności powiązanych, należy dokonać jej ogólnej oceny, a także przyrzeć się w jej kontekście regulacji pojęcia „działalność rolnicza” w prawie polskim.

Przede wszystkim należy podkreślić, że włoska kategoria przedsiębiorstwa rolnego, uznawana za jedną z najbardziej rozwiniętych na świecie, jest do dziś inspiracją dla doktryny i rozwiązań prawnych wprowadzanych w wielu krajach i to nie tylko europejskich. Jak zostało bowiem wykazane, jej konstrukcja i obudowa teoretyczna okazały się niezwykle elastyczne, pozwalając na szybkie przystosowywanie się regulacji prawnej do realiów i przeobrażeń zachodzących w rolnictwie. Dzięki niej możliwa była realizacja nowych i ciągle zmieniających się celów krajowej i wspólnotowej polityki rolnej. Można pokusić się nawet o stwierdzenie, że sama kategoria przedsiębiorstwa rolnego stała się instrumentem prowadzenia tej polityki. Jej ewolucja pozwoliła – z jednej strony – na wzmocnienie pozycji przedsiębiorców rolnych na rynku, z drugiej zaś

⁵⁹ Warto w tym miejscu dodać, że na podstawie znowelizowanego art. 14 włoskiego dekretu legislacyjnego nr 99 z 2004 r. już samo wytwarzanie biomasy zostało uznane za działalność wchodzącą w zakres podstawowej działalności rolniczej – uprawy ziemi.

⁶⁰ Więcej na temat regulacji produkcji energii ze źródeł odnawialnych w rolnictwie zob. T. Babuscio, *Agricoltura non alimentare: le nuove opportunità per gli imprenditori agricoli*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria, Alimentare e dell’Ambiente” 2006, nr 3, s. 423; A. Szymanek, *Attività agricole, multifunzionalità, produzione di agro-energia*, w: *Sviluppo integrato e risorse del territorio. Un caso di studio nel Piceno*, red. F. Adornato, Milano 2006, s. 227.

– na powierzanie im roli głównych podmiotów odpowiedzialnych za rozwój aktywizacji gospodarczej wsi.

Poprzez wprowadzenie nowoczesnego kryterium kwalifikacji działalności podstawowych, tj. kryterium cyklu biologicznego, możliwe stało się prowadzenie produkcji z zastosowaniem nowych technik i technologii w oderwaniu od wymogu jej związku z gruntem rolnym. Włączenie w zakres pojęcia przedsiębiorstwa rolnego pewnych rodzajów działalności o charakterze przemysłowym, handlowym czy usługowym pozwoliło przedsiębiorcom rolnym na lepsze przystosowanie ich oferty do potrzeb rynku, bardziej optymalne wykorzystanie zasobów gospodarstwa, zapewnienie im wyższych źródeł dochodów i wykonywania powierzonej im nowej funkcji „strażników przyrody”. Co więcej, tak szeroki zakres działalności uznanych za rolne zagwarantował rolnikom możliwość realizacji własnych, często innowacyjnych, wizji rozwoju prowadzonych gospodarstw, i to bez ryzyka utraty uprzywilejowanej pozycji prawnej.

Jak na tym tle przedstawia się polska regulacja działalności rolniczej, która stanowi wyróżnik przedsiębiorcy i przedsiębiorstwa rolnego? Przede wszystkim należy zauważyć, że w polskim porządku prawnym brakuje jednolitej, obowiązującej zarówno w zakresie prawa prywatnego, jak i publicznego, definicji działalności rolniczej. Na potrzeby różnych ustaw ustawodawca używa w odniesieniu do niej różnej terminologii⁶¹, a także w odmienny sposób określa jej zakres. Przykładowo, na gruncie kodeksu cywilnego pojęcie działalności wytwórczej w rolnictwie wciąż jeszcze łączy się z wykorzystywaniem gruntów rolnych, podczas gdy w innych ustawach wyraźne jest jej kwalifikowanie w oparciu o związek z rozwojem organizmów zwierzęcych i roślinnych, w oderwaniu od czynnika ziemi. Nie sprzyja to jasności i spójności regulowanej materii. Rodzi też różnego rodzaju problemy praktyczne, jako że dana działalność w świetle jednych przepisów może być uznana za rolną, w świetle innych zaś nie.

Trudność interpretacyjne może też budzić granica zaliczenia w zakres działalności rolniczej sprzedaży czy przetwórstwa wytworzonych przez rolników produktów. Większość polskich przepisów dotyczących działalności rolniczej ogranicza się do wąsko pojętej produkcji i nie wprowadza żadnych kryteriów regulujących przynależność danej działalności do sfery rolnej, handlowej czy

⁶¹ W odniesieniu do procesów wytwórczych w rolnictwie można znaleźć w polskim ustawodawstwie takie wyrażenia, jak np. „działalność wytwórcza”, „produkcja rolna”, „działalność specjalne produkcji rolnej”, „działalność rolnicza”. Zwracano już na to uwagę w doktrynie; zob. np. R. Budzinowski, *Prawne pojęcie działalności rolniczej*, w: „Prawo i Administracja”, Piła 2003, s. 167.

przemysłowej. Pewnymi wyjątkami w tym zakresie są ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych z 1991 r.⁶² oraz ustawa o podatku od towarów i usług z 2004 r.⁶³ Pierwsza z nich w art. 2 ust. 2 uzależnia zaliczenie do działalności rolniczej sprzedaży uprzednio nabytych roślin i zwierząt od upływu ściśle określonego okresu ich przetrzymywania⁶⁴ a ponadto, w art. 21 ust. 1 pkt 71, zrównuje ze statusem produkcji rolnej (tj. zwalnia od podatku od dochodów) niektóre formy przetwórstwa⁶⁵. Natomiast z zawartych w ustawie o podatku od towarów i usług definicji działalności rolniczej i produktów rolnych wynika, że specjalny reżim prawny, któremu poddawani są rolnicy ryczałtowi, znajduje zastosowanie także wtedy, kiedy produkty wytworzone przez tych rolników były przedmiotem czynności przetwórczych⁶⁶. Powołane przepisy nie są jednak ze sobą w żaden sposób skoordynowane, nie są wynikiem realizacji jednej koncepcji, stąd też trudno wyinterpretować z nich jednolite kryteria kwalifikacji działalności przetwórczej bądź sprzedaży jako działalności rolniczej.

Niezwykle ograniczona w polskim porządku prawnym jest też liczba działalności usługowych, które są związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego i które ustawodawca traktuje w różnych regulacjach jako należące do sfery rolniej. Dotyczy to właściwie tylko wynajmowania przez rolników pokoi, sprzedaży posiłków domowych i świadczenia w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów, a więc szeroko pojętej działalności agroturystycznej⁶⁷. Wiele zatem innych rodzajów działalności usługowej

⁶² Dz. U. 2000, Nr 14 poz. 176 z późn. zm.

⁶³ Dz. U. 2004, Nr 54, poz. 535 z późn. zm.

⁶⁴ Artykuł ten uznaje za działalność rolniczą działalność, w której minimalne okresy przetrzymywania zakupionych zwierząt i roślin, w trakcie których następuje ich biologiczny wzrost, wynoszą co najmniej: 1) miesiąc – w przypadku roślin, 2) 16 dni – w przypadku wysokointensywnego tuczu specjalizowanego gęsi lub kaczek, 3) 6 tygodni – w przypadku pozostałego drobiu rzeźnego, 4) 2 miesiące – w przypadku pozostałych zwierząt, licząc od dnia nabycia.

⁶⁵ Chodzi tu o dochody ze sprzedaży produktów roślinnych i zwierzęcych pochodzących z własnej uprawy lub hodowli, niestanowiących działów specjalnych produkcji rolnej, przerobionych sposobem przemysłowym, jeżeli przerób polega na kiszeniu produktów roślinnych lub przetwórstwie mleka albo na uboju zwierząt rzeźnych i obróbce poubojowej tych zwierząt, w tym również na rozbiorze, podziale i klasyfikacji mięsa. Przepis ten jednak przedstawia pewne mankamenty, o których ze względu na rozmiar i cel niniejszego artykułu nie można tutaj bliżej powiedzieć.

⁶⁶ Por. zwłaszcza definicję produktów rolnych, przez które ustawa rozumie towary wymienione w załączniku nr 2 do ustawy (zasadniczo nieprzetworzone) oraz towary wytworzone z nich przez rolnika ryczałtowego z produktów pochodzących z jego własnej działalności rolniczej za pomocą środków zwykle używanych w gospodarstwie rolnym, leśnym i rybackim.

⁶⁷ Por. art. 3 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej z 2004 r.

wych, jakie rolnicy mogą prowadzić w ramach swoich gospodarstw rolnych, nie zostało poddanych szczególnej, rolnej regulacji, a przez to nie stanowi dla nich zachęty dla podejmowania pozarolniczych zajęć, istotnych z punktu widzenia rozwoju obszarów wiejskich.

W świetle polskiego ustawodawstwa nie można także jednoznacznie stwierdzić, czy działalność rolnicza, przynajmniej w ramach prawa publicznego, może w ogóle kwalifikować się jako działalność gospodarcza⁶⁸. Debata w tym zakresie toczy się od dawna i choć wydaje się, że ilekroć działalność ta spełnia ogólne przesłanki działalności gospodarczej (tzn. jest prowadzona w sposób zorganizowany i ciągły), nie można odmówić jej takiej kwalifikacji, to dla ostatecznego rozwiązania tego problemu pożądane byłoby wyraźne stwierdzenie ustawodawcy, że działalność rolnicza może być uznana za działalność gospodarczą.

W świetle powyższych rozważań wydaje się zatem w pełni uzasadnione podniesienie postulatu ujednoczenia w prawie polskim definicji działalności rolniczej, rozszerzenia jej zakresu o inne działalności konieczne z punktu widzenia funkcjonowania rolnictwa w gospodarce rynkowej i rozwoju obszarów wiejskich, a także nadania tej działalności *expressis verbis* statusu działalności gospodarczej. Za wzór w tym zakresie mogą posłużyć przedstawione w artykule włoskie rozwiązania prawne oraz bogaty dorobek doktryny.

AGRICULTURAL ENTERPRISE IN THE ITALIAN LEGAL SYSTEM (II)

Summary

An agricultural enterprise as a legal category is regulated in Italian law by the provisions of Art. 2135 of the civil code of 1942. That article provides for a definition of an agricultural entrepreneur. Pursuant to those provisions, an agricultural enterprise is any

⁶⁸ Możliwość taką negują m.in. T. Kocowski, w: A. Borkowski, A. Chełmoński, M. Guziński, K. Kiczka, L. Kieres, T. Kocowski, *Administracyjne prawo gospodarcze*, Kolonia Limited 2005, s. 30; M. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2001, s. 259; J. Broł, w: *Kodeks postępowania cywilnego (art. 425-843). Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2002, s. 197. Za możliwością uznania działalności rolniczej za działalność gospodarczą opowiadają się m.in. M. P. Ilnicki, J. Wolski, *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz*, Kraków 2000, s. 36; A. Kidyba, *Galimatias z przedsiębiorcami*, „Rzeczpospolita” z 18-19 czerwca 2003 r.; K. Pawłowicz w: C. Banasiński, H. Gronkiewicz-Waltz, R. Kaszubski, K. Pawłowicz, D. Szafrański, M. Wierzbowski, M. Wyrzykowski, *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Warszawa 2003, s. 89; R. Budzinowski, *Status prawny rolnika jako przedsiębiorcy (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2002, z. 3, s. 114.

form of land cultivation, forestry, animal breeding and related activity conducted in an organised and professional manner. While the first three activities are of agricultural character by nature and as such they justify the special status of an agricultural enterprise, the latter include commercial or industrial activities which the Italian legislator decided, for different reasons, to treat as agricultural due to their nature.

The paper aims to analyse different aspects of related activities in order to identify the above categories, their qualifying criteria and types of such activity in order to subsequently divide them into activities with an impact on agricultural produce exercised with a view of its better positioning in the market, and activities focused on the provision of certain goods and services. The evolution of different solutions and their development is also discussed.

The paper ends with an overall assessment of an agricultural enterprise as such and on that basis certain conclusions and postulates addressed to the Polish legislator are offered.

L'IMPRESA AGRICOLA NEL SISTEMA GIURIDICO ITALIANO (PARTE II)

Riassunto

La nozione giuridica di impresa agricola nel diritto italiano viene ricavata dall'art. 2135 del codice civile del 1942, il quale detta la definizione dell'imprenditore agricolo. Alla luce di questa norma, per impresa agricola si intende la coltivazione del fondo, la silvicoltura, l'allevamento di animali e le attività connesse. Le prime tre delle suindicate attività hanno carattere agricolo e giustificano lo status giuridico privilegiato dell'impresa agricola. Le attività connesse sono invece le attività di carattere commerciale o industriale che per vari motivi il legislatore italiano ha equiparato alle attività agricole di natura.

L'obbiettivo dell'articolo è la presentazione al Lettore polacco della problematica delle attività connesse. In particolare vengono analizzati gli obiettivi dell'individuazione di una tale categoria di attività, i criteri di qualificazione di queste attività, nonché la loro classificazione a seconda che abbiano come scopo la migliore collocazione sul mercato dei prodotti agricoli (attraverso la loro valorizzazione, trasformazione, ecc.) o siano orientate alla fornitura di beni e servizi. Viene illustrata anche l'evoluzione delle regolazioni normative in questa materia.

In conclusione si propone una valutazione generale della categoria di impresa agricola e — in base a quest'ultima — si formulano le proposte di riforma del diritto polacco.